

Katharsis fenomeninin arabesk özelindeki görünümü¹

Banu Mustan Dönmez²

Özet

Bu çalışma, psikolojik ve etik bir fenomen olan katharsisi, Türkiye’de 1960’lardan sonra ortaya çıkan popüler bir müzik türü olan “arabesk” özelinde ele almak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada öncelikle sanatsal/felsefi anlamdaki katharsis; tragedya sanatının oluşturduğu acıma ve korku duygularının ruhu tutkularından arındırması durumu olarak tanımlanmış, ardından katharsis fenomeninin müzik aracılığı ile de gerçekleştiği ve müziğin ezgi, ritim, armoni, söz gibi öğelerin her birinin; düğüm ve çözümlerden oluşan gerginlik ve rahatlamayla bu fenomenin gerçekleşmesini sağladığı saptanmıştır.

Arabeskin sosyolojik bir olgu olarak ortaya çıkışının tek nedeninin hızlı ve çarpık kentleşmeden kaynaklanan varoş kültürü değil, Orta Doğudan gelen köklü bir müzik geleneği olduğu ve hızlı kentleşmenin sağladığı sıkıntı ve acının, tür olarak arabeskin kathartik bir niteliğe sahip olmasını sağladığı belirlenmiş ve son olarak arabesk müziğinin iki önemli öğesi olan söz ve ezgi içinde katharsisin ne şekilde tezahür ettiği analiz edilmiştir.

Çalışma, müzikoloji, felsefe ve sosyoloji disiplinlerinden hareketle oluşturulmuştur. Katharsis fenomeni üzerine etimolojik ve felsefi bir analiz yapıldıktan sonra, fenomenin müzikteki görünümü üzerinde durulmuştur. Ardından arabeskin çıkış nedenleri ve genel özellikleri üzerine küçük çaplı sosyolojik bir tartışma yapılmış, son olarak bu fenomenin müzikteki görünümü, arabesk içindeki ezgisel ve sözsel yapı analiziyle gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: katharsis, arabesk, müzik.

¹Bu makale, 2003 yılında, Popüler Müzik Araştırmaları Derneği'nin (PMAD) Anadolu Üniversitesi'ndeki ulusal kongresinde, 'Psiko-etik Bir Fenomen Olan Katharsisin Arabesk Özelindeki Görünümü' başlığı altında sunulmuş, ancak yayınlanmamıştır.

² Öğretim Üyesi, İnönü Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Müzik Bölümü, Müzik Bilimleri Anabilim Dalı.

Appearance of catharsis phenomenon in the arabesque genre

Abstract

This study was composed to tackle the appearance of catharsis, psychologic and ethic phenomenon, in arabesque music that is emerged after 1960's in Turkey. At first, catharsis was defined in the context of philosophical and artistic meaning as soul's purification from its passion by means of sensation of pathos and fear in tragedy art. After, it was determined that catharsis phenomenon also becomes owing to music and its elements such as melody, ritm, harmony, lyrics provide to become the catharsis phenomenon by means of tension and relaxation circumstance which contain knot and solution.

It was determined that not only suburb culture, which is resulted from rapid and unplanned urbanization, but also Middle Eastern's deep-rooted musical tradition is reason of appearing the arabesque music as a sociological affair; it was also determined that sadness and pain arising from rapid and unplanned urbanization provided cathartic quality to arabesque. Lastly, appearing of catharsis in the two main elements of arabesque music, lyrics and melody, was analysed.

This study was constituted by means of the disciplines of musicology, philosophy and sociology. After catharsis phenomenon was analysed etymologicaly and philosophicaly, it was emphasized that its appearance in music. Then, a small-scale sociological debate was initiated about genesis causes of arabesque and its general characteristics. Lastly, the appearance of this phenomenon in arabesque was shown through the medium of melodic and lyric structural analysing.

Key Words: catharsis, arabesque, music.

1. Giriş

Eğlence, eğitim, ruhsal ve bedensel sağaltım gibi birçok işleve sahip olan müzik, “ruhu tutkularından arındırma”, eş deyişle insan ruhunda “kathartik bir etki” bırakma işlevine de sahiptir. İnsanlık, tarihi boyunca tüm kültür ürünleri gibi müzik aracılığıyla da hüznü veren duygularını ifade etmiştir ve halen de etmektedir. Müziğin insan ruhu üzerindeki etkilerinin kişiden kişiye ve kültürden kültüre görelilik göstermesi nedeniyle, kathartik bir etki bırakabilen müzik türleri ve repertuarı hakkında kesin bir kriter elbette yoktur. Ancak katharsis; yeni teşekkül eden sosyo-ekonomik koşullardan doğmuş diğer müzik türleri gibi; sözgelimi ilkin Portekizli gemici eşlerinin seslendirdiği ağıtımsı bir tür olan Fado ya da Afro-Amerikanların seslendirdiği Blues özelinde ele alınabileceği gibi, arabesk özelinde de ele alınabilir ve bu çalışmanın temel hedefi budur.

1.1. Problem Durumu

Bu çalışmanın temel problem cümlesi, “Antik Yunan Dönemi”nden bu yana hüznü betimlediği ve bu yönüyle kathartik bir etki oluşturduğu düşünülen tragedya sanatlarının, gerçekten bu işleve sahip olup olmadığı ve bu işlevin “sanat”ın diğer alanları gibi, popüler müziğin bölgesel bir alt türü olan “arabesk” özelinde de gerçekten var olup olmadığıdır. Çalışma boyunca ispatlanması ön görülen temel problem budur.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada “psikolojik” ve “etik” bir fenomen olan “katharsis”in varlığı, Türkiye’de 1960’lardan sonra ortaya çıkan popüler bir müzik türü olan “arabesk” özelinde doğrulanmaya çalışılacaktır. Öncelikle katharsisin ne olduğu ve genel nitelikleri tanımlanacak; ardından müzikteki görünümü üzerinde durulacak; arabesk, ortaya çıkış nedenlerinin de tartışılacağı sosyolojik bir olgu olması yönüyle ele alındıktan sonra; katharsis fenomeninin arabesk içerisinde ne şekilde görünürlük kazandığı analiz edilecektir. Çalışma, bu yönüyle müzikoloji, felsefe ve sosyoloji disiplinlerinin yardımıyla oluşturulmuştur.

1.3. Sınırlılıklar

Hüznü betimleyen tüm sanatlar için geçerli olan katharsis fenomeni, bu çalışmada yalnızca arabesk müziği özelinde ele alınacaktır. “Kitle medyası” içinde geniş bir yer bulan “popüler müzik kültürü” nün, “reklam”, “müzik videosu” ve “film” gibi “görsel öğeler” le desteklendiği bilinmektedir. Dolayısıyla 1960’larda görünürlük kazanmaya başlayan arabesk kültürüne ait filmler de genelde “karamsar trajik” kurgularla oluşturulmuştur. Ancak arabesk filmlerinde yer alan ve kathartik etkiyi destekleyen görsel öğeler, bu çalışmanın kapsamı dışında kalacaktır. Çünkü bu çalışma bir iletişim-medya çalışması değildir.

Çalışmanın diğer bir sınırlılığı ise, katharsis olgusunun gerek “sözselsel”, gerekse “ezgisel” anlamda sınırlı örneklerle ele alınmasıdır. Katharsis fenomenini arabesk özelinde ele alırken, arabeske ilişkin tüm yaratılara ait müziksel öğeleri teker teker ele alabilmek olanaksızdır. Örneklerdeki bu sınırlılığın bir nedeni de, çalışmanın nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiş olmasıdır. Dolayısıyla aşağıda verilen bu örnekler, ortaya atılan varsayımı destekleyen birer “temsil” olarak düşünülmelidir.

Çalışmanın diğer sınırlılığı, “alan araştırması”na çok uygun olmayışıdır. Bu yönüyle çalışma, “etnomüzikolojik” bir nitelik taşımayıp, daha çok “kültürel çalışmalar” (cultural studies) disiplinleri gurubu içinde konumlandırılmalıdır. Böyle bir çalışmanın alan araştırmasına büyük ölçüde kapalı olmasının en temel nedeni, her müzik türünün ya da yaratısının, her insan üzerinde ortak bir etki oluşturamamasıdır. Müziğin insan ruhu üzerindeki etkilerinin kişiden kişiye ve kültürden kültüre görelilik göstermesi nedeniyle, kathartik bir etki bırakabilen müzik türleri ve repertuarı hakkında kesin bir kriter yoktur. Dolayısıyla hüznün müzik aracılığıyla betimlendiği doğrudur ve bu durumun doğruluğunu gösteren birçok örnek bulunmaktadır. Fakat gösterilecek olan her örnek, her insan ya da etnik topluluk için aynı etkiyi oluşturamamaktadır.

1.4. Yöntem

Çalışma “sosyal bilimler” alanına dâhil olup, “nitel” bir araştırma yöntemiyle oluşturulmuştur. Yukarıda da değinildiği gibi müzikoloji, felsefe ve sosyoloji disiplinlerinin ortak bir bileşkesi niteliğini taşımakta olan çalışmada öncelikle katharsis kavramının etimolojik kökenini ve anlamını analiz edebilmek üzere felsefe ve psikiyatri alanında bir literatür taraması yapılmıştır. Ardından, bu kavramın müzikolojik açıdan ele alınabilmesi için

müzikoloji alanında ve sonra, arabesk özelinde ele alınabilmesi için arabesk alanında bir literatür taraması yapılmış ve ilk bölümde oluşturulmuş olan katharsis ile ilgili bulgular, ikinci bölümde arabesk özelinde ezgisel ve sözsel yapı analizinin de yardımıyla örneklendirilmeye çalışılmıştır.

1.5. Bulgular ve Tartışma

Çalışma sonunda;

1. Katharsisin; tragedya sanatının oluşturduğu acıma ve korku duygularının ruhu tutkularından arındırması durumu olduğu,
2. Hüznü sağlayan kathartik etkinin, müziği oluşturan öğeler aracılığıyla da betimlendiği,
3. Arabeskin Orta Doğu'ya ait köklü bir müzik geleneğinden kaynaklanmakla birlikte, hızlı endüstrileşme, kentleşme ve bunun sonucunda oluşan varoşlaşma ve yoksulluk nedeniyle karamsar ve edilgin bir nitelik taşıdığı,
4. Dolayısıyla bu kathartik etkinin varlığının arabeske ait söz ve ezgi gibi müziksel öğelerde de bulunduğu,
5. Kathartik süreci sağlayan ezgisel anlamdaki gerginlik ve rahatlamanın düğüm ve çözümler aracılığıyla gerçekleştiği; gerginliğin tiz, rahatlamanın pes seslerle ifade bulduğu,
6. Kathartik süreci sağlayan söz öğelerinin ise, etkileri açısından “acı” ve “acıdan kaçış” olarak iki temel dinamiğe göre anlamlandırıldığı,
7. Kathartik etkiye yardım eden diğer bir öğenin Batı müzik kültüründe tonalite ve armoni sanatı, Doğu müzik kültüründe ise ‘makam’ olduğu, özellikle Doğu müziğinin farklı bir versiyonu olarak doğmuş olan “Türk arabeski” nin makamsal bir yapıya sahip olduğu için kathartik olduğu

saptandı. Çalışmanın temel tartışma noktaları ise, psikiyatrik bir anlamı da bulunan katharsisin bu çalışmada sanatsal-felsefi anlamının baz alındığı; psikolojik ve etik bir niteliğe sahip olan bu fenomenin ruh üzerindeki etkisinin gerginlik-rahatlama ilkesine bağlı olduğu; sosyolojik bir olgu olan arabeskin ortaya çıkışının yalnızca 1960'larla birlikte Türkiye'nin

mega kentlerinde görülen hızlı varoşlaşmadan değil, aynı zamanda Orta Doğu'ya ait kendine özgü çalgı gurubu, makamlar ve çalgı oturtumundan kaynaklandığı; tüm müzik türleri gibi arabesk müziğinde de kathartik etkiyi oluşturan en önemli etmenin gerginlik ve rahatlamayı sağlayan düğüm ve çözümler olduğudur.

2. Katharsis kavramının etimolojisi ve tanımı

Köken itibariyle katharsis (*catharsis*) sözcüğü ilaç vermek, arıtmak, arınmak, ilaçlarla iç söktürmek gibi anlamlara gelmekle birlikte, sözcük daha sonra ruhsal rahatlama anlamında da kullanılmaya başlamıştır (Barrucand, 1970: 16). Katharsisin Türkçedeki tam karşılığı 'arınma'dır. Arınma, Türkçede iki anlamda kullanılır. Birincisi, duygusal boşalımı ve psikolojik rahatlamayı ifade eder: 'Sınavı kazandıktan sonra tüm sıkıntılarımdan arındım' gibi. İkincisi, bazı cisimlerin damıtılmasını ya da temizlenmesini ifade eder: "İşleme tabi tutulan su, mikroplarından arındı" gibi.

Sözcüğü sanat için ilk kez kullanan Aristoteles, *Poetika* adlı kitabında katharsis sözcüğünden; "Tragedyanın ödevi, uyandırdığı acıma ve korku duygularıyla ruhu tutkuların temizlemektir (katharsis)" şeklinde söz eder (2001: 22). Bu alıntıdan yola çıkarak katharsisin sanatsal/felsefi anlamını; tragedya sanatının oluşturduğu acıma ve korku duygularının ruhu tutkuların arındırması durumu; kathartik süreci üzüntülü bireyin duygusal boşalım sürecine girerek, sürecin sonunda acılarından arınması; kathartik etkiyi ise, bu tutkuların ruhu arındırıcı etki olarak tanımlayabiliriz. Kathartik etki-tragedya sanatı ilişkisinin bir kanıtı da dil içindeki kullanımında gizlidir. Türkçede ve Avrupa dillerinde acıma ve korku uyandıran acıklı bir olay, haber ya da sanatsal etkinlik için trajik sıfatı kullanılır; trajik durum, trajik olay, trajik haber, trajik müzik gibi.

Aristoteles'in ortaya attığı tragedyadaki katharsisin psikolojik ve etik sonuçlarını bir tabloyla daha da netleştirebiliriz. Fakat kavramı netleştirebilmek adına şunu da vurgulamak gerekir; burada sözü edilecek katharsisin, psikanalizde kullanılan katharsis terimiyle ilgisi yoktur. Psikanalizdeki katharsis; "Baskı altına alınmış düşünceleri, bilince çıkarmak yoluyla çözümlenme olayı" (Enç, 1990: 33) olarak tanımlanır ve bir tedavi yöntemidir.

Tablo 1: katharsis fenomeninin psiko-etik³ sonuçları:

acıma:	(psikolojik ve etik sonuç)
korku:	(psikolojik sonuç)
şükretme:	(dinsel-etik sonuç)
Polyannacılık:	(psikolojik sonuç)

(Mustan Dönmez, 2007: 133)

3. Katharsis fenomeninin müzikteki görünümü

Yukarıda tanımlanan “kathartik süreç”; müziksel ya da müzik dışı bir uyaran aracılığıyla ortaya çıkabilir. Sözelimi halk arasında “efkâr dağıtmak” olarak bilinen içkinin dertleşmeye ve müziğe eşlik ettiği eğlence ortamı, duygusal boşalım sağladığı için, “kathartik süreç”e iyi bir örnektir. “Ağlayarak açılmak” olarak adlandırılan deyim de müziksel veya müzik dışı uyaran aracılığıyla gerçekleşebilen “kathartik süreç”e iyi bir örnektir. Mezara giderek sevdiklerini ziyaret eden biri, bir dış uyaranla “kathartik süreç” içine girerek rahatlar, halkın deymiyle “ağlayarak açılır”. Yine iki dostun dertleşerek aralarındaki acıyı paylaşmaları anlamına gelen ‘içini dökmek’, insanlarda sağaltım sağlar.

Aynı sağaltım müziksel uyaranlarla da oluşabilir. Levinson, müziğin hüznün ve katharsis yoluyla oluşturduğu terapik etkiyi net bir biçimde ifade eder (1997: 230). *Politika* adlı kitabında Aristoteles de, müzikle oluşan katharsise sağaltıcı etkisi açısından yaklaşır. Filozof, eserinde müziğin eğitim, arınma, hobi, dinlence ve eğlence işlevlerine değinir (1983: 245). Çalışmanın başlangıcında da değinildiği gibi kathartik süreç, ilkin Aristoteles tarafından Yunan tragedyaları için kullanılmıştır. Dolayısıyla Yunan tragedyalarında görünürlük kazanan bu sürecin sanatın her alanındaki gerçekleşme biçimi; tragedyaya süreci ile ortak bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle öncelikle, tragedyalarda katharsisin nasıl gerçekleştiğine genel hatlarıyla göz atmak, müzik alanı adına aydınlatıcı olacaktır⁴.

“Tragedyada düğüm bölümünün ruhsal anlamdaki karşılığı gerginlik, çözüm

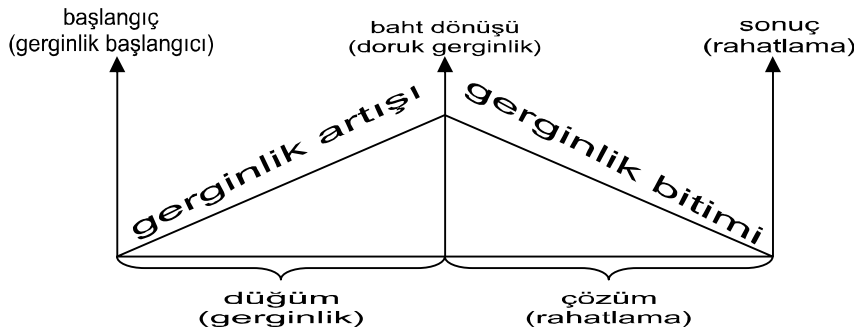
³ “Psiko-etik” kavramı, “psikolojik” ve “etik” kelimelerini aynı anda ifade edebilmek amacıyla oluşturuldu. Çünkü *katharsis*’in genel sonucu, ancak böyle bir kavramla ifade edilebilmektedir.

⁴ Ancak müziğin ‘dinsel alan’, ‘epik müzik’, ‘öyküsel betimleme’, ‘ezgi’, ‘armoni’, ‘ritim’, ‘sözler’ aracılığıyla hüznü nasıl betimlediği ile ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. Mustan Dönmez: 2007 (“Psiko-etik Bir Fenomen Olan Katharsis’in Müzikteki Görünümü”)

bölümünün ruhsal anlamdaki karşılığı ise rahatlamadır. Eserin düğüm bölümünde, izleyicinin ruhuna merak salınır, çözüm bölümünde bu merak ruhtan boşaltılır. Tragedyalarda gerginliğin oluşmaması durumunda, rahatlamamanın da oluşmayacağı bellidir” (Mustan Dönmez, 2007: 138-139).

Edebiyattaki düğüm, çözüm ve çözüm bölümünün bir uzantısı olan baht dönüşünü William Shakespeare’in Kral Lear adlı eseriyle örnekleyelim: Eserin başında Kral, güçlü ve mutludur. O’nun esenliğinin biteceğinin ilk sezildiği baht dönüşü noktası, Kralın kızları tarafından terk edildiği andır. Baht dönüşünden sonra ise; Gloucester, Edmund, kızları ve Lear’ın ölümü de dâhil olmak üzere bütün felaketler arka arkaya oluşur (çözüm bölümü) ve eser son bulur (Sheakespeare, 1992). Şimdi tragedyalarda oluşan bu ruhsal süreci bir tabloyla göstermek gerekir:

Şekil 1: Tragedyayla oluşan ruhsal sürecin şematik görünümü

(Mustan Dönmez: 2007: 139)

1960’larda görünürlük kazanmaya başlayan arabesk kültürüne ait filmler de, genelde bu tür karamsar trajik kurgularla oluşturulmuştur. Ancak bu çalışma arabeske ait müziksel öğelerle sınırlandırıldığı için, müzik aracılığıyla betimlenen hüznü ait düğüm ve çözümler, ortaya çıkışında acının da önemli bir rol üstlendiği arabesk içindeki söz ve ezgi çözümlenmesiyle gösterilecektir. Ancak öncelikle türün oluşumundaki sosyolojik nedenlere değinilmesi gerekir.

4. Sosyolojik bir olgu olarak arabesk

Giddens'e göre: Marx, Durkheim ve Weber de dâhil olmak üzere birçok sosyologun farklı bakış açıları ile farklı biçimlerde yapılmış olan tüm modernlik tanımlarının ortak noktası; modernliğin endüstriyel sürece karşılık gelmesiyle ilişkilidir ve endüstriyel süreç, feodalizmin çöküşünden ve kapitalizmin boy göstermesinden itibaren başlamaktadır (Giddens, 2004: 20). Bahsi edilen modernleşmenin her coğrafyada farklı farklı kültürel izdüşümleri olmuştur. Bu bağlamda Avrupa'daki, ABD'deki, Uzak Asya'daki ya da Üçüncü Dünya ülkelerindeki modernleşmeler bölgesel olgular olarak ele alınmalıdır. Özbek de, endüstriyel dönüşüm dönemine karşılık gelen modernleşme süreciyle ilgili olarak, modernleşme türlerinin bölgelere göre farklılık gösterdiğini vurgulamaktadır (2006: 31-32, 45-46). Durum, Türkiye için de aynıdır ve arabesk kültürü, Türk modernleşmesinin sonuçlarından yalnızca biridir.

Martin Stokes; Türk sosyologlarınca kabul edilen klasik bir görüş olan ve Türkiye'de 1950'lerde başlayarak günümüze kadar devam eden göçün ve neden olduğu gecekondulaşma, dolmuş kültürü ve çarpık kentleşmenin, arabeskin oluşumunu sağlayan sosyolojik nedenlerden biri olduğu düşüncesine müphemiyetle yaklaşmaktadır (Stokes, 2009: 147). Elbette arabeskin iç göçün başlamasıyla birlikte ortaya çıkması ve arabesk yıldızlarının göçmenler olması bir rastlantı değildir. Ancak arabesk tek başına göçmenlikle bağlantılandırılabilir bir kavram olarak ele alınmamalıdır. Öncelikle, Mısır ve Orta Doğu kökenli böyle bir müzik geleneğinin varlığından haberdar olmak gerekir. Arabeskin Türkiye'deki doğuş nedenlerine ilişkin teoriler içinde, Cumhuriyet Dönemi'nde radyolarda Türk Sanat Müziğinin yasaklanması ve halkın Doğu müziklerine yönelmesi, Mısır filmlerinin etkisiyle Mısır müziklerinin yaygınlaşması ve Mısır müziğinin Doğu, Batı ve Akdeniz'i sentezleyen melez kültürel özellikleri sıralanmaktadır (Özbek, 2006: 154-155-156). Kökeni Orta Doğu'ya ait olup, Anadolu'da da varlığını ve etkisini sürdüren bu müzik geleneği, göçle birlikte İstanbul ve diğer metropollerin varoşlarına da hızla taşınmıştır.

Müziksel biçemi bağlamında Ortadoğu coğrafyasından kaynaklanan uzun bir evveliyatı bulunan arabeskin, tematik işlenişinde etken rol oynayan ve türün kathartik bir niteliğe sahip olmasını sağlayan genel nedenler; ekonomik bunalımlar, kentin sosyal yapısına uyum sağlayamama ve yabancılaşma, bir yere ait olamama, aşk acıları, yoksul olmanın

verdiği ezilmişlik, çözümlenemeyen sorunlar karşısında Tanrı'ya ve kadere sığınma olarak sıralanabilir.

Bu kathartik yapı, yalnız arabesk şarkılarında değil, arabesk şarkıcıların başrolünü aldığı ve soundtrack'lerini bu şarkıcıların seslendirdiği filmlerde de kendini gösterir. Stokes, bu durumu şu şekilde ifade eder: "Filmlerin çoğunun mutlu son yerine trajik bir sonla biten yapısal bir öyküsü vardır" (Stokes, 2009: 198). Bu kathartik yapının temel nedeni, Genç'in de ifade ettiği varoş insanının koyu kaderci ve eylemsiz yapısıdır. Yazar çalışmasında, arabesk sözleri içinde, hakkını arayamayan, pasif ama isyankâr bir haykırış olduğunu vurgulamaktadır (Genç, 2006: 117).

Temaları genelde acı ekseninde dönen arabesk, devletin müzik politikasına aykırı olduğu için, 1980'lerin ortalarına kadar TRT de yasaklanmıştır. Konulan yasaklara karşın arabeskin engellenemez bir biçimde yükselişini sürdürmesi sonucu devlet, halkı acıdan uzak tutmak için; söz konusu türü, acısız biçimde sunmayı denemiştir. 1989'da zamanın Kültür ve Turizm Bakanı Tınaz Titiz'in organize ettiği birinci müzik kongresinde yapay olarak üretilen bu türün biçimine de "acısız arabesk" denmiştir. Hakkı Bulut'un söylediği acısız arabesk örneği olan "Sevenler Kiskanır" adlı parça ise ilgi görmemiştir (Stokes, 2009:163).

Arabeskin çıkışında acının önemli bir rolü olduğundan, TRT'nin koyduğu yasaklar arabeskin yaygınlaşmasını engelleyememiştir. Bu nedenle devlet, içinde hüznü öğelerini barındırmayan acısız arabeski oluşturmayı denemiş, fakat acıyla ilintili olarak oluşturulmuş olan özgün arabeskin yapısına uygun olmayan acısız arabesk, ticari bir fiyaskoyla sonuçlanmıştır. Başka bir deyişle arabeskin içeriğini oluşturan sorunlar sosyo-ekonomik olarak çözümlenemediği sürece, acılı arabeskin ortadan kalkması beklenemez. Bu da, arabeskin çıkış nedenlerinin ağırlıklı olarak acıya dayandığını ve türün, acının sağaltımına yönelik kathartik bir niteliğe sahip olduğunu gösterir.

5. Katharsis fenomeninin arabesk özelinde ki görünümü:

Yukarıda, katharsis fenomeninin Yunan tragediyaları içindeki işlevi ele aldığına ve katharsisin bu işlevinin müzikte de var olduğuna; arabeskin de bir müzik türü olarak bu bağlamda inceleneceğine değinildiğine göre; çalışmanın bu bölümüne ait iki alt başlık aracılığıyla da katharsisin arabeskin iki önemli müziksel ögesi olan "söz" ve "ezgi" boyutuna değinilecektir.

5. 1. Katharsisin arabeskin sözlerindeki görünümü

Stokes, arabeskin temalarını oluşturan sözcüklerin gurbet, yalnızlık, hicran, hüsrân, özlem, gözyaşları, sarhoşluk, zulüm, kader gibi sözcüklerden oluştuğunu ifade eder (2009: 203). Türde sıklıkla kullanılan sözcüklere dikkat edilecek olursa, gerçekten de ağırlıklı olarak aşk, acı, kahır, tanrı, kader, mutsuzluk, ölüm, dostluk, çare, gurbet, suç, günah ve dinsel kavramlar çevresinde döndüğü görülür. Bu kavramlar, kathartik etkileri açısından “acı” ve “acıdan kaçış” olarak iki temel dinamiğe göre anlamlandırılabilir.

a) Acıyı ifade eden sözcük gurupları: Acı, aşk, ölüm, kahır, isyan vb.

b) Acıdan kaçışı ifade eden sözcük gurupları: Kader, dinsel kavramlar ve çözüm öneren (çare, derman, teselli, ilaç gibi) kavramlardır. Aşağıda, bu iki temel dinamiğe göre gruplandırılmış olan şarkı sözlerinden bazıları analiz edilmiştir.

a) Acıyı ifade eden sözcük gurupları: (acı, isyan, aşk, ölüm vb)

Acı: Acının, arabesk sözlerinin ana teması olduğunu söylemek, abartı olmaz. Sözelimi;

Yıllar yılı dert yolunda

Ne ilk ne de sonuncuyum

Kahrediyor hayat beni

Ben acılar kadınıyım...

(<http://www.sarki-sozleri.net/bergen-acilarin-kadini>)

İsyan: Çekilen acının kaynağı ne olursa olsun, eğer çözüm bulunamıyorsa, bu durumda isyan bayrağı kaldırılır. Işık ve Erol, arabesk sözleri içindeki isyanın işlevini, arabeskçilerin ahlaki duruşları karşısında hak etmedikleri bir kaderle karşılaştıkları zaman Tanrının tesellisine inanmadıkları, bunun sonucunda da isyan ettikleri biçiminde ele alırlar (2002: 116). Bu nedenle arabeskçilerin şarkı sözleri içinde, isyan hayati bir rol oynar:

Doğduğum kusurlu yaşıntım hata/ Ben isyan ederim böyle bir hayata

Kimim var elimden tuta/ Yarab unuttun mu bu mahzun kulunu (Işık ve Erol, 2002: 116).

Aşk: Ulaşıldığında mutluluk veren aşkın, arabeskte bizi ilgilendiren genel yönü, ulaşamadığında verdiği acıdır. Çünkü arabesk türünde aşk, genelde karamsar açıdan işlenir. Sözelimi;

Çekilirim aradan sevdalıysan birine

Ben razıyım hayatın en acı darbesine

Bunda senin suçun yok

Ağlıyorum gençliğime...

(<http://www.harbiforum.org/sarki-sozleri/92773-ferdi-tayfur-bana-gercekleri-soyle.html>)

Ayrıca arabeskte aşkı sembolize etmek için zaman zaman Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin, Leyla ile Mecnun gibi Doğu'nun efsanevi aşk öykülerine ait kahramanlarının kullanılması, aşkın bazen çok ağır bir şekilde işlendiğinin göstergesidir. Sözelimi;

Önce Kerem oldum Aslıyı seven

Sonra Ferhat oldum dağları delen

Şimdi Mecnun oldum çöllerde gezen

Razıyım ya rabbim var ise cezam...

(<http://www.webilgi.com/l-m-n-sozler/7863-muslum-gurses-ayirdilar-sevenleri.html>)

Ölüm: Çekilen acılardan bıktığında bir kurtuluş yolu gibi işlendiği anlar olsa da, ölüm istenmeyen bir durumdur. Bu nedenle ölüm, arabeskte çekilen acıyı ifade etmek için kullanılan önemli kavramlardan biridir. Sözelimi;

Bak halime arkadaş

Yaşarken ölmüşüm ben

Belki çare var ama

Beni nerden bulacak ...

(http://www.radyoakademi.com/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=43:sen-de-bizdensin&catid=305:gencebay-sarhosun-biri&Itemid=109)

b) Acıdan kaçışı ifade den sözcük gurupları: (kader, dinsel kavramlar, çözüm öneren kavramlar)

Kader: Kaderinde var olanı yaşamaktan başka hiçbir seçeneği olmadığını düşünen insan, daha iyi bir seçeneği olduğu halde bu seçeneğe ulaşamadığını düşünen insandan daha rahat olacaktır. Bu nedenle, her şeyin tanrının çizdiği kaderden geldiğine inanmak, insanı çektiği acıdan kısmen uzaklaştırır. Sözelimi;

Kul kaderini yaşar bahtında ne çıkarsa

Düşmez kalkmaz bir Allah

Unutma sakın evlat...

(<http://www.portakal.tv/muzik-dinle/100852.html>)

Arabesk'in sözlerinde de Yunan tragedyalarında olduğu gibi kader fazlasıyla tanınır. Fakat çoğu şarkı başlığında, Yunan tragedyalarındaki gibi kaderi kabul edip sineye çekilişi değil, kadere ve Tanrı'ya yapılan şikâyeti, bıkkınlığı ve isyanı görürüz. Işık ve Erol, şarkı sözlerinde sıklıkla kullanılmakta olan isyan içerikli sözlerin kökenini, göç ve kentleşmenin getirdiği sosyo-ekonomik zorluklara ve arabeskçilerin alt sosyo-ekonomik konumda bulunmasından kaynaklanan sıkıntılara bağlar (2002: 113). “Ben böyle kadere isyan ederim”, “İtirazım var”, “Batsın bu dünya”, “İsyankâr” gibi şarkı sözleri de yine bu durumu dile getirir.

Dinsel kavramlar: Din, doğası gereği insan ruhunu sakinleştirir, teselli verir. Ölümden sonra yaşamın olduğuna inanmak şöyle dursun, bu dünyanın geçiciliğinin anımsatılması bile, tutkularımızı askıya almamızı sağlar. Kader temasının çok fazla işlendiği yerde, aralarındaki bağlantıdan dolayı doğal olarak tanrısal ve dinsel temalardan da söz edilir. Tragedyalarda olduğu gibi arabeskte de her şey, Tanrıdan gelen kadere bağlandığı için, şarkı sözlerinde yer alan karşı çıkışların çoğu, Tanrıya ve kadere yöneliktir. Sözelimi;

Kızdım getirene beni dünyaya

Anama Allah'ıma günahkâr oldum...

(<http://www.diyez.net/nmixm-ferdi-tayfur-tovbekar-sarki-sozu.html>)

Veya felek denen sanal bir kavram yaratılarak deşarj yoluna gidilir. Tanrı'ya direk olarak isyan etmek insanları korkuttuğu için, bu varlık duygusal boşalım aracı olarak kullanılır. Başka bir deyişle, sanal olarak yaratılan felek, arabesk türünde kullanılan kathartik bir kavramdır. Sözelimi;

Bırak dedim bırak felek

Sevenlerin yakasını

Duymadın mı bunca yıldır

Aşkımızın duasını ...

(<http://www.orhancebay.gen.tr/sarki-sozleri/41-yarabbim-1978/494-cileke.pdf>)

Oysa şarkı sözlerindeki karşı çıkışlar; Tanrıya, kadere ve sanal olarak yaratılan feleğe değil de, yönetim biçimine ve sosyal adaletsizliğe yapılsaydı ya da şarkı sözlerinde halka çağrı ileten mesajlar bulunsaydı, başka bir deyişle sorunların gerçek nedenleri ve gerçek çözümleri aransaydı, bu türleri “kathartik” değil, “protest” olarak tanımlamak daha doğru olurdu.

Çözüm öneren kavramlar (çare, derman, teselli, ilaç vb.): Çözüm öneren kavramlar adı altında toplanan kavramlar; ruhun, çekilen acının dindirilmesine yönelik olan şeyi işaret ederek çözüm arayışını dile getirdiği kavramlardır. Bu çözüm; sevgili, dost, dert ortağı ya da kendisine sığınılan Tanrı'dan beklenir. Sözelimi;

Bir teselli ver

Bir teselli ver

Yarattığın mecnuna

Bir teselli ver...

(<http://sarkisozu.eceerken.net/26926-Orhan.Gencebay-Bir.Teselli.Ver.html>)

Arabeskte acıdan kaçış, yalnız Tanrı ve kader temalarının işlenmesiyle değil, Polyanna mekanizmasıyla da sağlanmaktadır. Sözelimi;

Beterin beteri var

Haline şükret dostum

Yıllardır mutluluğun

Her gün peşinden koştum...

(<http://www.sarki-sozleri.net/muslum-gurses-beterin-beteri-var>)

Arabeskteki 'acı'yı ve 'acıdan kaçış'ı ifade eden sözcük guruplarına daha pek çok örnek verilebilir ve bu sözcük gurupları aynı şarkı içinde bile birbirini dengeleyecek biçimde iç içe geçmiş olabilir. Ancak, araştırmada örnek olarak gösterilen yukarıdaki sözcükler, bu çalışma için yeterli görülmüştür.

5. 2. Katharsisin arabeskin ezgisel yapısındaki görünümü

Kathartik süreci sağlayan “düğüm” ve “çözümler”, ezgisel anlamda şu şekilde kendini gösterir; müzikte “gerginlik” “tiz” seslerle ifade edilirken, gerginliğin yerini “rahatlama” ya bırakması durumu “pes” seslerle ifade edilir. Özellikle Doğuya ait müzik kültürünün bir parçası olan arabeskte, gerginliği ifade eden sesler genelde duraktan tiz yönde uzaklaşırken, gerginliğin yerini boşalma, yani katharsise bırakan sesler, pestleşerek durağa yaklaşır ve boşalmanın tam olarak gerçekleşmesiyle birlikte durakta son bulur.

Ezgisel çizginin tizliğinin ya da pestliğinin yanı sıra, kathartik etkiye yardım eden diğer bir öge de, Batı müzik kültüründe “tonalite” ve “armoni” sanatı; Doğu müzik kültüründe ise “makam”dır. Makamsal anlatım ve etki, her ne kadar kişiden kişiye ve kültürden kültüre değişkenlik gösterse de, özellikle Doğu müziğinin farklı bir versiyonu olarak doğmuş olan “Türk arabeski”nin makamsal bir yapıya sahip olduğu kesinlikle göz ardı edilmemelidir.

Kathartik ezgilerin varlığını doğrulayabilmek için, ezgisel düğüm ve çözümleri arabesk özelinde göstermek gerekir. Ezgisel çözümler için, karakteristik özelliklerinden dolayı, Orhan Gencebay’ın “Bir Teselli Ver” adlı şarkısını örnek olarak seçilmiştir. Makamsal yapısı itibarıyla, yaratıda birleşik bir seyir görülmektedir. Orhan Gencebay’ın deyişiyle parçaya, kürdîlihiczakâr ve muhayyer kürdî seyirleri hâkimdir (Özbek, 2006: 274). Gerek kürdî, gerekse hicaz makamları, Doğu müziği içinde popüler bir kullanım alanına ve hüznü ifade etme işlevine sahiptir. Üç bölmeli şarkı formu görünümünde olan söz konusu şarkının formal yapısı A(giriş) B A şeklindedir.

I.Bölüm /Giriş(A Teması)⁵

III. bölümün ezgisel yapısı analiz edilirken, III. bölümle aynı temada, yani A temasında olan I. Bölüm de (“giriş/intro”) dolaylı olarak çözümlenmiş olacağı için; aşağıda doğrudan II. bölüme geçilmiştir.

II. Bölüm (B Teması)

Şarkının ezgisel yapısı en uzun olan II. bölümü; çözümlenmenin kolay olabilmesi amacıyla a, b, c ve d (cümleler) kısımlarına ayrılmıştır.

a-cümlesi

⁵ Notaya alan: Banu MUSTAN DÖNMEZ

b-cümlesi

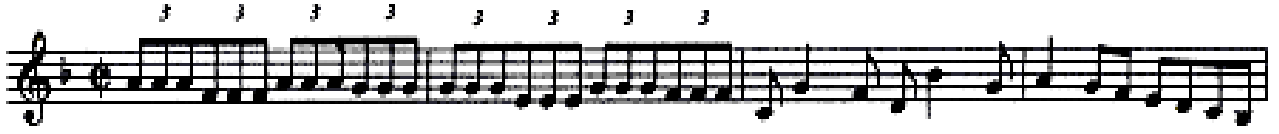
II. bölümün a ve b cümleleri, hem sözsel, hem de ezgisel anlamda şok bir isyanı ve yakarışı dile getirir. Tanrı'ya yapılan bu isyan ve yakarış, sözlerinde şu şekilde görülür;

Bir teselli ver, bir teselli ver

Yarattığın mecnuna bir teselli ver.

Bu isyan ve yakarış durumu, ezgiyle de desteklenmektedir. Dikkat edilirse, II. bölümün a cümlesi, b cümlesine oranla daha pest perdelerde hareket eder. Bunun nedeni, a cümlesinin b cümlesine göre daha az gergin olmasıdır. Bu gerginliğin doruğa çıktığı kısım, ezginin re notasına yükseldiği b cümlesidir. Ayrıca b cümlesinin a cümlesinden diğer farkı; vokalin çalgıların önüne geçmesi ve vokal icracısı Gencebay'ın 'taksim'de olduğu gibi şarkıyı serbest ritim ve ezgiyle söylemesidir. Dolayısıyla; b cümlesinde serbest ritim ve ezgi kullanılması, vurguyu ve gerginliği arttırmaktadır. Bilindiği gibi serbest ritim ve ezgi ile oluşturulan ve doğaçlama ile yakılan ölüm ağıtları da kathartiktir; acının ifade edilmesi aracılığıyla ruhun rahatlamasını sağlar. Yaratıda gerginliğin artması durumu, ezginin en tiz noktaya bu bölümde çıkmış olmasıyla da desteklenir.

c-cümlesi (geçiş):

Serbest ritim ve ezginin kullanıldığı b cümlesi bittikten sonra, eski forma birden bire geçilmemiş, bir “geçiş/ara saz” eklenmiştir. Bu ara sazın amacı, II. bölümün girişinden bu yana devam eden isyanı bitirmek ve bu isyanın yarattığı gerilimi rahatlatarak, şarkıyı normal ritmik-ezgisel formuna hazırlamaktır. II. bölümün c cümlesi, b cümlesinde serbest bırakılan ritimi ve ezgiyi triyoleler ve senkoplar aracılığıyla tekrar kalıba sokmuş, basamak basamak pestleştirmiştir ve b cümlesindeki isyan, c cümlesi ile normal durumuna dönüştürerek d cümlesine bağlanmıştır.

d-cümlesi

Böylelikle II. bölümün son cümlesine (d) geçildiğinde, şarkı isyandan kurtularak normal seyrine girmiş ve geçici olarak gerginliğini boşaltmıştır. Bu durum, d cümlesinin, şarkının durağı olan ‘la’ sesinde geçici olarak karar kılmasından da anlaşılabilir.

III. Bölüm (A Teması)

ben - za ten her a cı nı n tır ya ki

si ol mu şu m ö mür bo yu bit me yen der din le

yoğ rul mu şum gü le me m sev gi lim

ben sen saz a h ya pa ya

mam

II. bölümün düğüm ve çözümlerle geçici olarak bitiminin ardından, III. bölümde, yeni bir düğüm ve çözüm durumuna geçilir. III. bölümün ilk dizeği tizlerde seyrederken, ikinci ve üçüncü dizeği biraz daha pestleşir, dördüncü dizeği ise, “ah” sözcüğüne ait notalardaki son bir tizleşme ve gerginlikten sonra yerini ani bir pestleşme ve boşalığa bırakarak beşinci dizekte karara bağlanır ve bu karar, tekrar edilerek pekiştirilir. Artık şarkı bitmiş sayılır. Ardından tekrar başa dönülür ve aynı ezgisel çizgi ikinci sözler için de tekrarlanır.

6. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, Antik tragedya oyunları içinde önemli bir etkiye sahip olduğu için filozoflar tarafından ele alınan; dolayısıyla müziğin de önemli bir yönünü temsil eden ve arınma anlamına geçen katharsis olgusu, Türkiye’de ilkin 1960’lı yıllarda ortaya çıkan popüler bir müzik türü olan arabesk özelinde ele alınmıştır.

Çalışmada, öncelikle sanatsal/felsefi anlamdaki katharsis; tragedya sanatının oluşturduğu acıma ve korku duygularının ruhu tutkularından arındırması durumu olarak tanımlanmış, ardından, katharsis fenomeninin müzik aracılığı ile de gerçekleştiği ve müziğin ezgi, ritim, armoni, söz gibi öğelerinin her birinin düğüm ve çözümlerden oluşan gerginlik ve rahatlama aracılığıyla bu fenomenin gerçekleşmesini sağladığı üzerinde durulmuştur.

Katharsisin arabesk özelindeki görünümüne geçmeden önce, Türkiye’de sosyolojik bir olgu olarak arabeskin ortaya çıkış nedenleri ve bugünkü varlığından bahsedilmiş, arabeskin ortaya çıkışının tek nedeninin hızlı ve çarpık kentleşmeden kaynaklanan varoş kültürü değil, Orta Doğudan gelen köklü bir müzik geleneği de olduğu ve türün oluşumunun sosyo-ekonomik sıkıntılarla ilişkili olması nedeniyle, arabeskin kathartik bir niteliğe sahip olduğu saptanmıştır.

Son olarak ise, arabesk müziğinin iki önemli ögesi olan söz ve ezgi içinde katharsisin ne şekilde tezahür ettiği bir dizi örnek üzerinde analiz edilerek çalışma sonlandırılmıştır. Kathartik süreci sağlayan ezgisel anlamdaki gerginlik ve rahatlamanın düğüm ve çözümler aracılığıyla gerçekleştiği; gerginliğin tiz, rahatlamanın pes seslerle ifade bulduğu; kathartik süreci sağlayan söz öğelerinin ise, etkileri açısından acı ve acıdan kaçış olarak iki temel dinamiğe göre anlamlandırıldığı; kathartik etkiye yardım eden diğer bir öğenin Batı müzik kültüründe tonalite ve armoni sanatı, Doğu müzik kültüründe ise makam olduğu, özellikle Doğu müziğinin farklı bir versiyonu olarak doğmuş olan Türk arabeskinin makamsal bir yapıya sahip olduğu için kathartik olduğu sonucuna ulaşıldı.

Katharsis kavramı, Aristoteles tarafından tragedyanın doğasını betimleyebilmek için kullanılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada arabesk müziği özelinde ele alınan katharsis, aslında tüm tragedya sanatları içinde ele alınabilir. Tragedya, görsel ve işitsel anlamdaki tüm sanatları içerdiği ve tümel bir sanat olduğu için, katharsis fenomeni tragedya sanatlarının alt bileşenlerinden her biri olan müzik, şiir, resim, tiyatro, sinema gibi tüm sanat dalları ve ayrıca bu dalların farklı türleri ve biçimleri içinde incelenebilir. Eş deyişle bu kavram, hüznü betimleyen tüm sanatlar için kullanılabilir evrensel bir kavramdır.

Ayrıca katharsisin ele alınabileceği tüm sanat dalları da, deneysel psikoloji disiplini için eşsiz alanlardır. Hüznü betimleyen sanat dalarının insan ruhu üzerindeki etkisinin, laboratuvar ortamında, daha doğru bir biçimde saptanabilme olasılığı yüksektir.

Son olarak bir müzikolog olan çalışmanın yazarı, tüm müzik türlerinin yanı sıra ezgi,

armoni, ritim, söz gibi tüm müzik öğelerinin de kathartik açıdan analiz edilebileceğini ve bu analizin müzik-lengüistik-sembol-kültür-kod ilişkisi bağlamında daha farklı biçimlerde de ele alınabileceği önerisinde bulunmaktadır.

Kaynakça

- Aristoteles (2001), *Poetika*, (Çev. İsmail Tunalı), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aristoteles (1983), *Politika*, (Çev. Mete Tunçay), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Barrucand, D. (1970), *La Catharsis Dans le Theatre, la Psychanalyse et la Psychoterapie de Groupe*, Paris: Epi Editeurs.
- Enç, M. (1990), *Ruhbilim Terimleri Sözcüğü*, Ankara: Karatepe Yayınları.
- Genç, E. (2006), “Toplumsal Siyasal Alanın Yeniden Üretim Sürecinin Bir Aracı Olarak Popüler Kültür ve Arabesk”, *Folklor/Edebiyat*, S. 105-124, s. 48.
- Giddens, A. (2004), (Çev. Ersin Kuşdil), *Modernliğin Sonuçları*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Işık, C-Erol, N. (2002), *Arabeskin Anlam Dünyası*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Levinson, J. (1997), “Music and Negative Emotion”, *Music & Meaning*, New York: Cornel University Press.
- Mustan Dönmez, B. (2007), “Psiko-etik Bir Fenomen Olan Katharsisin Müzikteki Görünümü”, *Kaygı*, S. 131-146, s. 9.
- Shakespeare, W. (1992), *Kral Lear*, (Çev. İrfan Şahinbaş), İstanbul: MEB Yayınları.
- Stokes, M. (2009), *Türkiye’de Arabesk Olayı*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbek, M. (2006), *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski*, İstanbul: İletişim Yayınları.

İnternet

- <http://www.sarki-sozleri.net/bergen-acilarin-kadini> (Erişim 27/10/2010)
- <http://www.harbiforum.org/sarki-sozleri/92773-ferdi-tayfur-bana-gercekleri-soyle.html> (Erişim 27/10/2010)
- <http://www.portakal.tv/muzik-dinle/100852.html> (Erişim 27/10/2010)
- <http://www.diyez.net/nmixm-ferdi-tayfur-tovbekar-sarki-sozu.html> (Erişim 27/10/2010)
- <http://www.orhangencebay.gen.tr/sarki-sozleri/41-yarabbim-1978/494-cileke.pdf> (Erişim 27/10/2010)
- <http://sarkisozu.eceerken.net/26926-Orhan.Gencebay-Bir.Teselli.Ver.html> (Erişim 27/10/2010)
- <http://www.sarki-sozleri.net/muslum-gurses-beterin-beteri-var> (Erişim 27/10/2010)
- http://www.radyoakademi.com/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=435:sen-de-bizdensin&catid=305:gencebay-sarhosun-biri&Itemid=109(Erişim27/10/ 2010)